

Ставлення населення України і Польщі до інститутів влади та владної еліти

Андрій Зоткін,

аспірант відділу соціальної психології
Інституту соціології НАН України

Автор аналізує регіональні особливості ставлення населення України до інститутів влади та владної еліти. Порівнюються особливості української і польської громадської думки стосовно інститутів влади.

В основу статті покладено матеріали соціологічного моніторингу українського суспільства 2003 року, проведеного Інститутом соціології НАН України. Усі інші дані позначено окремо.

Феномен недовіри народу до владної еліти має раціональне підґрунтя. Відтак інститути влади перебувають під пильним суспільним контролем, що запобігає їх олігархізації. Йдеться, звичайно, про країни з розвиненими інститутами громадянського суспільства – вони контролюють дії владної еліти через механізм прозорих виборів та незалежні засоби масової інформації.

В нашій країні громадянське суспільство перебуває в зародковому стані, отже й головні важелі формування ефективної влади та рекрутування відповідальної владної еліти нерозвинені. Внаслідок цього суспільство і держава (яку персоніфікує владна еліта) перебувають, так би мовити, на різних орбітах життєдіяльності. Олігархізація та відмежування влади від суспільства породжують її „закритість” і кризу легітимності серед населення. Тим часом пасивне відчуження суспільства від влади дає останній можливість контролювати життя громадян.

Сприйняття населенням України владної еліти досліджувала група співробітників Інституту соціології НАН України (Р. Ануфрієва, Л. Бевзенко, Н. Бойко, В. Очеретяний, Л. Сохань, М. Шульга) за темою „Становлення національної еліти в умовах трансформації українського суспільства: соціально-психологічний аспект”. Одержані матеріали дозволили зробити серйозні висновки.

З'ясовано, що у населення України поняття еліти асоціюється з

**Ставлення населення України і Польщі
до інститутів влади та владної еліти**

Андрій Зоткін

верхівкою виконавчої та законодавчої гілок влади, а також з багатими людьми. Високий рівень відчуженості та байдужості широких верств населення (таку відповідь дали 54 % респондентів) до еліти спонукає до думки, що „зв'язки між елітою та масою розірвано” [1, с. 250 – 251]. Такого висновку дійшли автори колективної праці „Правляча еліта сучасної України” [2, с. 64 – 68]. Вони відзначили, що в нашому суспільстві еліта ще не набула ролі референтної групи, оскільки не виконує своєї головної соціально-психологічної функції – ролі визнаного в суспільстві прикладу, на який орієнтується населення.

Як населення оцінює дотримання прав людини в країні, свідчать матеріали моніторингу 2002 року. Ця тема висвітлена у статті М. Шульги [3]. Вчений робить висновок, що наші громадяни переважно негативно оцінюють стан дотримання їхніх прав і свобод; вони не довіряють владній еліті, яка сама не схильна дотримуватися законів. У той же час спостерігається певний розрив між розумінням громадянами необхідності захищати свої права та їх готовністю до відповідних дій.

Повчально проаналізувати ставлення населення різних регіонів України до інституцій державної влади і владної еліти. До того ж, на нашу думку, важливо порівняти не тільки внутрішні особливості громадської думки в Україні, а й співставити її особливості з особливостями ставлення до інститутів влади і владної еліти громадян однієї з сусідніх держав, наприклад, Польщі.

Відомо, що західно- та центральноєвропейські суспільства мають традиції формування держав радше правових, ніж соціальних, де верховенство права компенсувало брак соціального фактора внутрішньодержавної політики. Тому в масовій психології населення країн Західної та Центральної Європи укорінений індивідуалізм. Він, як моральна установка, впливає як на внутрішню ідеологію, так і на ставлення громадян до держави, закону і владної еліти.

Децо інший вектор розвитку Східної Європи, до якої належить Україна, обумовлений історично. В СРСР були розвинені соціальні програми, які, разом з ідеологією, формували морально-психологічні установки колективізму, об'єднуючи ідею „нової історичної спільноти – радянського народу” та патерналістської ролі держави.

Після розпаду СРСР молода українська держава почала переорієнтовуватися на західноєвропейську модель розвитку. Україна фактично перестала бути соціальною державою (хоча в Конституції їй задекларовано соціальні пріоритети), але ще не стала правовою. Багато громадян, цілі їх прошарки, втратили соціальні пільги, але не одержали можливості реалізувати свої законні права. Широкі права громадян не змогли забезпечити компенсацію того, що було втрачено з різкою ліквідацією державного патронату у вигляді соціальних програм. Внаслідок такої „шокової терапії” більшість населення швидко зубожіла.

На відміну від сталих західноєвропейських суспільств, із структурою за доходами умовно ромбоподібної форми, з широким проширком середнього класу, українське суспільство набуло (умовно) пірамідальної форми. Не дивно, що в таких умовах навіть за дванадцять років у масовій психології українців установки колективізму та державного патронату не зникли. І це обумовлює серйозні протиріччя між очікуваннями та реальністю, вибудовує соціально-психологічний бар'єр між народом і державою, обумовлює індиферентне ставлення до закону, недовіру до державних інституцій та владної еліти.

Характерний факт: у градації груп, які відіграють значну роль у житті українського суспільства, представникам влади („чиновникам“) населення надає лише третє місце (в цілому по Україні 24,5 % респондентів) – після таких груп, як мафія та бізнесмени (в цілому по Україні 42,7 % і 28,9 % відповідно). Значна частина населення різних регіонів одноставно відзначила мафію як соціальну групу, котра справляє вирішальний вплив на життя українського суспільства: найнижчий показник – на Заході (41 %), найвищий – на Півдні (46,8 %). Друге місце у цьому рейтингу посідають бізнесмени, особливо на Заході (31,2 %) та Сході (30,2 %). Дещо більша розбіжність в оцінках суспільної ролі лідерів політичних партій (28,3 % – на Заході, по 20 % – на Півдні та в Центрі), службовців держапарату (28,3 % – на Півдні, 18,8 % – у Центрі). Солідарно населення регіонів України відзначило досить низьку роль правоохоронних органів у житті суспільства. Показники діяльності працівників міліції, служби безпеки (в цілому 11,7 %), прокуратури та суддів (в цілому 8,4 %) у всіх регіонах „відстають“ від показників мафії більше, ніж на 30 %. Дещо вище роль правоохоронних органів було оцінено на Півдні, де населення донедавна потерпало від кримінального розгулу: 13 % – працівники міліції, 9,3 % – судді та працівники прокуратури.

Що стосується центральної владної еліти, то населення усіх регіонів одноставно виявило до неї низький рівень довіри. Президентів Л. Кучми зовсім не довіряють найбільше у Центрі (41,8 % респондентів), а найменше – на Півдні (25,7 %). Схід і Захід посідають середню позицію: 31,9 % і 32,1 % відповідно. Цілковиту довіру Президентів виявили менш за все у Центрі (1 %), а найбільшу – на Сході (2,1 %). Ці показники демонструють вражаючу різницю між кількістю респондентів, які відповіли полярно, – „зовсім не довіряю“ та „цілком довіряю“. В окремому випадку (в Центрі) ця різниця складає більше 40 %.

За даними моніторингу, протягом другої половини 90-х років та на початку нового століття більшість населення стабільно вважала, що Президент має брати на себе всю відповідальність за реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики: в різні роки кількість респондентів, які дали таку відповідь, становила не менше 52 % [4, с.17]. Діяльність Президента Л. Кучми оцінювалась за 10-бальною шкалою. Кількість

**Ставлення населення України і Польщі
до інститутів влади та владної еліти**

Андрій Зоткін

респондентів, які найвище її оцінили, у регіонах майже однакова: 2,1 % на Сході, по 1,9 % на Заході та Півдні, лише у Центрі 0,8 %. Досить суттєві розбіжності є в регіональних вимірах найнижчої оцінки діяльності Л. Кучми (1 бал поставили 31,7 % респондентів в цілому по Україні). Кількість респондентів у Центрі, які поставили 1 бал, складає 38,9 %. Близькою є позиція респондентів Заходу та Сходу: 29,9 % і 30,6 % відповідно. Лише на Півдні порівняно мала кількість респондентів найнижче оцінила діяльність Л. Кучми – 24,9 %. За іншими даними, повністю підтримує діяльність Президента 7,3 % населення, не підтримує – 49,8 % [5].

Цікаво зазначити, що на тлі недовіри та переважно низьких оцінок діяльності Президента власної держави населення України значно вище оцінило діяльність Президентів Білорусі та Росії. Тут полярні позиції посідають Захід і Схід України. Так, найнижче оцінили діяльність О. Лукашенка респонденти Заходу – 17,2 %; на Сході кількість таких респондентів склала лише 7,5 %, а на Півдні та в Центрі – 11,1 % та 9,5 % відповідно. Щодо найвищої оцінки, то тут така ж ситуація: полярні позиції респондентів Сходу і Заходу (17,8 % і 8,9 % відповідно), середні – у респондентів Півдня та Центру (12,3 % і 13,6 %).

В оцінці діяльності В. Путіна суттєва регіональна розбіжність збереглася лише у варіанті виставлення 10 балів: полярні позиції Заходу і Сходу (12,1 % і 25,5 % відповідно), середні – на Півдні та у Центрі (17,1 % і 15 %). Найнижчу оцінку діяльності В. Путіна поставила відносно мала кількість респондентів в усіх регіонах (від 2,3 % респондентів на Півдні до 3,8 % – на Заході). Ці показники дають можливість порівняти ставлення населення України до владної еліти власної країни.

Високим є рівень недовіри до Верховної Ради. Тут зближуються позиції Заходу і Півдня (28,2 % і 28,7 % респондентів відповідно), Центру та Сходу (33,7 % і 31 %). Рівень цілковитої довіри Верховній Раді представлений мізерною кількістю респондентів: від 0 % на Півдні до 1,6 % на Заході. За даними Центру ім. О. Разумкова, незадоволені діяльністю Верховної Ради в цілому 77,9 % респондентів, серед задоволених лише 7,7 %. Діяльність парламенту не підтримують 46,4 %, а прихильники його дій складають 5,1 % опитаних [5].

Виборці не впевнені, що депутати від мажоритарних округів спроможні захистити їхні інтереси. Найпесимістичніші настрої у респондентів Півдня (48,5 %), найменше не довіряють респонденти Заходу (32,8 %). Цікаво, що чимало респондентів зовсім не знають, кого обрано від їхнього округу. Найбільшу частку респондентів ці показники складають на Півдні та на Сході (20 % і 18,2 % відповідно), дещо меншу – на Заході та у Центрі (12,7 % і 12,6 %). Але, незважаючи на негативну оцінку діяльності Верховної Ради, більшість населення виступає за існування в Україні інституту парламентаризму. Так, за даними Центру ім. О. Разумкова, 68 % населення вважає, що Верховна Рада України потрібна [5].

Виконавча гілка влади на різних рівнях також не користується великою довірою населення регіонів. Недовіра урядові найбільш виражена в Центрі (34,8 %), близькі позиції Заходу та Сходу (28 % і 28,9 %), зовсім не довіряють Кабмінові 25 % респондентів Півдня. За іншими даними, його діяльність повністю підтримує 5,9 % респондентів в цілому в Україні, не підтримує – 41,1 % [5].

Місцевим органам влади не довіряє переважна кількість респондентів не тільки у Центрі (26,4 %), а й на Півдні (26,2 %). Цілком довіряє лише 1,4 % респондентів в цілому по Україні. Роботою місцевих органів влади переважно незадоволені респонденти всіх регіонів (47,9 %): від 45,5 % на Заході до 53,2 % на Півдні. Частка переважно задоволених в цілому по Україні складає 13,6 %. За іншими даними, кількісний розрив між тими, хто підтримує, та тими, хто не підтримує діяльність органів регіональної та місцевої влади, складає більше 20 %. Різниця між відповідями „повністю підтримую” та „не підтримую” така: облдержадміністрації – 10,9 % і 33,1 %; райдержадміністрації – 9,4 % і 35,4 %; органи місцевого самоврядування – 11,7 % і 34,2 % відповідно [5].

На тлі такої недовіри інституціям виконавчої влади відзначається цілковита безпорадність населення різних регіонів перед протиправними діями представників центральної влади. Так, понад 70 % респондентів на Заході, Сході та у Центрі відповіли, що нічого не зможуть вдіяти у таких випадках. Найвищі кількісні показники респондентів, які могли протистояти таким рішенням центру, мають західний та східний регіони (відповідно 6,3 % і 6,4 %).

Опитування щодо протиправних рішень місцевої регіональної влади дає дещо інші результати. Цілковиту безпорадність та власну бездіяльність у таких випадках відзначає найбільше Схід та Захід (58 % і 58,3 %), трохи менше – Центр та Південь (54 % і 54,8 %). За кількістю тих, хто зможе протистояти таким рішенням, середню позицію посідають Захід та Схід (12,7 % і 12 % респондентів відповідно). Найбільше таких респондентів має Південь (14,4 %), найменше – Центр (11,3 %). Ці дані примушують замислитися: від якої влади, центральної чи регіональної, населення регіонів відчуває більшу залежність, а отже й більшу власну безпорадність?

Моральним авторитетом для себе керівників регіонального та місцевого рівня вважають здебільш респонденти Сходу та Центру (4,2 % і 5 %). На Заході, навпаки, люди більше схильні вважати для себе моральними авторитетами керівників загальноукраїнського масштабу (11,3 %).

В цілому можемо відзначити досить пасивну позицію населення усіх регіонів України. Традиційна безпорадність народу перед державою характерна як для України, так і для всього політичного простору СНД. На цих теренах жоден уряд, який приймав непопулярні рішення, не пішов у відставку під тиском громадської думки. Якщо ж відставка траплялася,

**Ставлення населення України і Польщі
до інститутів влади та владної еліти**

Андрій Зоткін

то тільки внаслідок внутрішньоелітних кадрових перетасувань.

Громадська думка в Україні не здійснює реального впливу на облдержадміністрації, які є „президентською вертикаллю” та призначаються „згори”. Тому досить популярною стає вимога обирати керівників облдержадміністрацій безпосередньо населенням. Її підтримує переважна кількість респондентів: від 70,5 % на Півдні до 78,2 % на Заході. Але є і прибічники призначення „губернаторів” Президентом. Найбільше їх на Півдні та Сході (11 % і 8,1 %), найменше – на Заході і в Центрі (6 % і 5,8 % відповідно).

Недовіру до влади та безпорадність перед нею ілюструють відповіді на запитання у моніторингу 2002 року: „Чи зверталися ви протягом останніх 12 місяців у вказані заклади або організації для розв’язання ваших особистих проблем і чи були ви задоволені їх розв’язанням?” З’ясувалося, що в цілому в Україні лідерами „незвертання” є: уряд (98,8 % негативних відповідей), Адміністрація Президента (98,7 %), народні депутати України (98,3 %), громадські (політичні) організації (97,3 %), депутати місцевих Рад, прокуратура, засоби масової інформації (по 96,7 %) [4, с. 41]. Цей список можна продовжити, але й так він досить переконливо ілюструє небажання населення йти на контакт із владою.

Високим є рівень недовіри населення України до правоохоронних та фіскальних органів. Найвищий рівень недовіри цим інституціям виявляє населення на Сході та Півдні: міліції – 33,9 % і 29,1 %, податковій адміністрації – 28,9 % і 30,9 %. Тільки на Заході цей рівень дещо нижчий (не довіряють податковій адміністрації – 23,2 %; міліції – 24,8 %). Але рівень цілковитої довіри майже не відрізняється від малих показників у інших регіонах.

Причому населення відчуває брак юридичної допомоги у захисті своїх прав та інтересів: найбільше – у Центрі та на Півдні (57,6 % і 55,4 %), менше – на Заході (41, 2 %). Українським громадянам не вистачає порядку в суспільстві (75,4 % респондентів) та дотримання чинних (70,8 % респондентів) законів [4, с. 34 – 35]. Це ілюструється такими показниками: лише 17,7 % респондентів знають, що, згідно з Конституцією, джерелом влади в Україні є саме народ, і тільки 3,5 % вважають, що реальна влада в Україні належить народowi [5].

Населення в цілому досить песимістично характеризує сьогодення. Однією з найнегативніших його ознак вважаються хабарництво і корупція. Характерною нинішньою прикметою їх назвали 55,3 % респондентів в цілому по Україні. Це найвищий показник з усіх 20 характеристик, наданих при опитуванні. Найбільше стурбовані хабарництвом і корупцією респонденти Заходу (61,6 %), трохи менше – в інших регіонах.

Пасивність населення переростає у „глибоке відчуження більшості людей від суспільного життя” [3, с. 179]. Показовими у цьому контексті є відповіді на запитання: „Членами яких громадських організацій ви є?” (в

цілому по Україні 83,2% респондентів не належать до жодної з організацій чи рухів, найбільше таких – на Півдні: 84,7%), „Чи є сьогодні в Україні політичні лідери, які можуть ефективно керувати країною?” (не погоджуються з цим 39,9% респондентів в цілому по Україні, найбільше негативних відповідей дали на Півдні – 50,6%; найменше – на Заході – 31,7%). Причиною цього дослідники вважають те, що економічні інтереси витісняють політичні [3, с. 180]. Викликає тривогу, що у пасивній ситуації відчуження громадян від держави та переважного песимізму населення виникають тенденції до авторитаризму. 47,3% респондентів в цілому в Україні погоджується з тим, що кілька сильних керівників можуть поліпшити ситуацію в країні (найбільше таких відповідей на Сході – 49,2%).

Підбиваючи підсумки, слід враховувати такий соціально-психологічний парадокс: вища громадянська самосвідомість людей породжує гострішу реакцію на порушення їхніх прав, і навпаки – нижча громадянська самосвідомість робить сприйняття ситуації порушення прав та законів як нормальну [3]. Грунтуючись на даних моніторингу 2003 року, робимо припущення, що саме цей парадокс може стосуватися респондентів південного регіону. На фоні негативних відповідей респондентів інших регіонів України, населення Півдня (за відповідями) менше недовіряє центральній еліті, відчуває себе краще захищеним від протиправних дій влади, менше потерпає від хабарництва і корупції. Але одночасно з цим Південь – досить бідний регіон, де слабо розвинуті політичні партії та громадські рухи. Тут немає таких мегаполісів, як на Сході та у Центрі, де зосереджується переважна маса фінансових ресурсів і велика кількість високоосвічених професіоналів. У регіонах такого типу зазвичай економічні інтереси превалюють над політичними. Тому серед респондентів Півдня найбільше тих, хто не бере участі в жодній громадській чи політичній організації. Водночас тамтешнє населення має значно нижчий рівень політичної і правової культури. Отже, можна висунути гіпотезу, що громадська думка в південному регіоні України переживає певний занепад (або фроммівську „втєчу від свободи”), і що населення саме цього регіону є потенційно найбільш схильним до авторитаризму. Відтак парадокс, про який сказано вище, може стосуватися саме населення Півдня. Це вимагає уважного вивчення та аналізу регіональних відмінностей в Україні.

Спільним для населення всіх регіонів є високий рівень недовіри до центральної та регіональної владної еліти. Перед нею воно відчуває безпорадність та залежність від тієї чи іншої групи державних посадовців. Але водночас населення не демонструє намірів захищати свої права та інтереси через інститути громадянського суспільства або в активних діях, не хоче йти на контакт з державою, відмежовується від інститутів державної влади і суспільного життя, не довіряє правоохоронним органам.

Ставлення населення України і Польщі до інститутів влади та владної еліти

Андрій Зоткін

П. Козловські називає чотири основні форми координації індивідуалістичних, капіталістично-демократичних суспільств: маркетинг, участь, відхід та опір [6, с. 282]. Для сучасної еkleктичної ситуації в українському суспільстві найбільше, на нашу думку, підходить форма координації „відхід” або „непряма незгода”, „голосування ногами”, відчуження, дистанціювання суспільства від держави, мас від еліти. Отже, можна констатувати поглиблення негативних процесів розмежування між елітою та масами, внаслідок чого об’єкт та суб’єкт суспільних стосунків опиняються на різних орбітах життєдіяльності. Причому об’єкт-маси не прагне ні контролювати, ні навіть контактувати з суб’єктом-елітами. Це простежується навіть на побутовому рівні: люди дистанціюються від будь-яких представників державної системи, що асоціюються з владою, але які залишаються при тому представниками мас. Не відчуваючи достатнього суспільного контролю, еліта отримує можливість зловживати владою, зростає ступінь її корумпованості.

Для розуміння процесу поглиблення кризи легітимності владної еліти в Україні доцільним буде загальне порівняння результатів моніторингу „Українське суспільство – 2003” та дослідження, проведеного Центром ім. О. Разумкова, з даними опитувань громадської думки населення Польщі (див. таблицю) [7].

Таблиця

Порівняння ставлення населення Польщі та України до інститутів влади та владної еліти (%)

Інститути влади / владна еліта, діяльність яких оцінюють респонденти	Польща		Україна	
	Задово-лений	Незадово-лений	Позитив	Негатив
Президент	52	46	10 балів – 1,7 Повністю підтримують – 7,3	1 бал – 31,7 Не підтримують – 49,8
Парламент	9	91	Задоволені – 7,7 Повністю підтримують – 5,1	Незадоволені – 77,9 Не підтримують – 46,4
Уряд	11	89	Повністю підтримують – 5,9	Не підтримують – 41,1
Регіональна влада	33	63	Повністю підтримують – 10,9	Не підтримують – 33,1
Районна та міська влада	42	52	Повністю підтримують – 9,4	Не підтримують – 35,4
Органи місцевої влади	36	58	Переважно задоволені – 13,6	Переважно незадоволені – 47,9

Примітка: 1) дані по Україні узагальнено з матеріалів Інституту соціології НАН України „Українське суспільство: соціологічний моніторинг – 2003” та результатів дослідження, проведеного Центром ім.

О. Разумкова, внаслідок чого наведено різні формулювання відповідей; 2) дані по Польщі наведено на грудень 2003 року.

У польському суспільстві простежується певний баланс між негативним та позитивним ставленням до інститутів влади і владної еліти. Зокрема, на запитання про задоволеність чи незадоволеність діяльністю Президента А. Квасневського кількість позитивних відповідей коливалася протягом 2003 року від 61 до 52 %; кількість незадоволених зросла з 38 % у січні до 46 % у грудні. Великі розбіжності серед респондентів, які оцінювали у 2003 році діяльність прем'єр-міністра (задоволені – від 29 % у січні до 15 % у грудні; незадоволені – від 72 % у січні до 84 % у грудні), уряду (задоволені – від 21 % у січні до 11 % у грудні; незадоволені – 79 % у січні до 89 % у грудні), Сейму (від 18 % у січні до 9 % у грудні; незадоволені – 82 % у січні до 91 % у грудні). Справді, серед польського населення можна помітити зростання незадоволення діяльністю еліти у загальнонаціональних інститутах влади. Але, на відміну від української ситуації, можна констатувати, що владна еліта Польщі має суттєву соціальну базу. В таких умовах не доводиться говорити про кризу легітимності інститутів влади та владної еліти.

Ще більше упевнюють у такому висновку дані про ставлення поляків до регіональних та місцевих органів влади. Тут можна завважити стабільно високу оцінку їхньої діяльності. Кількість задоволених керівництвом воєводств протягом 2003 року коливалася від 31 % до 38 %, незадоволених – від 57 % до 63 %. Позитивні та негативні оцінки роботи бурмістрів та вїтїв майже зливаються: кількість незадоволених (протягом 2003 року – в середньому 50 %) урівноважується високими показниками задоволених (в середньому 46 %). Також стабільним є баланс оцінки діяльності старост: середній показник задоволених 2003 року – 38 %; незадоволених – 56 %.

Можемо констатувати, що і в Польщі, і в Україні критичне ставлення до інститутів влади і владної еліти в цілому переважає над позитивним. Діяльністю цих акторів політичної сцени незадоволена більшість респондентів. І польські, і українські респонденти особливо незадоволені діяльністю вищих ланок виконавчої (урядів) та законодавчої (парламентів) влади. Це можна пояснити як цілком нормальне соціальне явище, бо громадяни зазвичай вище оцінюють роботу регіональних та місцевих органів влади, які ближче до них, ніж діяльність інститутів влади загальнонаціонального рівня. Таку тенденцію відзначали ще Т. Дай та Х. Зіглер на прикладі США [8, с. 146, 308].

І справді, на прикладі оцінки поляками діяльності регіональних і місцевих органів влади (та, відповідно, владної еліти цього рівня) можна упевнитися в тому, що ця тенденція характерна і для країн Східної Європи. Але у ставленні українців до інститутів влади і владної еліти можемо побачити величезний розрив між мізерними показниками позитивної та

Ставлення населення України і Польщі до інститутів влади та владної еліти

Андрій Зоткін

величезними – негативної оцінки діяльності цих акторів, підтримки їх дій та довіри або недовіри до них. Причому, особливо підкреслимо, на всіх рівнях владної вертикалі.

Хоча і Польща, як свідчать деякі дослідники, переживає період „ритуальної демократії”, коли держава зберігає зовнішні її атрибути, але переходить до олігархічного правління, період переважно замкненого самовідтворення владної еліти та кризи громадянського суспільства [9, с. 176-179]. Однак у польському суспільстві традиційно вкорінений індивідуалізм, що детермінує, як уже зазначалося, відокремлене (але не відчужене) співіснування держави і суспільства. Крім того, наявність розвиненої контр-еліти у Польщі, коли вона перебувала у „соцтаборі”, скорегувала шлях трансформації польського суспільства у кардинально іншому напрямку, ніж це відбулося в пострадянських країнах. Тому у Польщі розвивається саме правова держава з елементами громадянського суспільства. Те, що дослідники відзначають його кризу в сучасній Речі Посполитій, свідчить, принаймні, про наявність хоча б його елементів, чого, на жаль, не можна сказати про Україну.

В Україні держава фактично вже не соціальна, але ще не правова. Суспільство не встигло адаптуватися до нових, ринкових засад існування. Таке становище породжує суперечності у відносинах суспільства і держави, у соціально-психологічних настановах та ставленні людей до владної еліти, яка не зуміла підготувати соціально-економічну та соціально-психологічну базу соціальних змін. На наш погляд, це є однією з найголовніших причин кризи легітимності держави, де еліта є владною, але ще не національною.

Можливий вихід з цього замкнутого кола полягає, як уже зазначалося, у стимулюванні розвитку інститутів громадянського суспільства та супутніх їм механізмів – прозорих виборів і на ділі незалежних ЗМІ. В умовах нерозвиненості громадянського сектора необхідно вжити серйозних заходів для цього. І, як на нашу думку, перш за все це стосується регіонів, де значно нижча суспільно-політична активність і політико-правова культура населення, через що вади загальнодержавних інститутів влади набувають потворних форм. Однією з головних умов зміни ситуації в країні на краще є усвідомлення владною елітою необхідності власного „самообмеження” та самовдосконалення. Інакше безвідповідальність влади у довгостроковій перспективі логічно підсилить тенденції схильності суспільства до авторитаризму. В результаті підвищиться вірогідність приходу до влади представників радикальних політичних напрямків чи силових структур. Тобто інститути, які формувалися як інструменти захисту та утримання влади, можуть перетворитися на елітоутворюючі суб'єкти влади за цілковитої підтримки населення. Як свідчить історія, наступними кроками стають кадрові зміни „старої” нелегітимної еліти, повне опанування влади „ноюю” силовою

елітою та встановлення тоталітарного режиму. В сучасній Україні для цього існують соціальні умови.

Література:

1. **Шульга М.** Соціально-психологічні розвідки в Інституті соціології // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. - № 1 – 2. – С. 243 – 255.
2. **Шульга М., Потехін О., Бойко Н., Порохонська О., Шульга Т.** Правляча еліта сучасної України. (Аналітична доповідь №10). – К.: Інститут соціології НАН України; Український центр досліджень миру, конверсії і конфліктних ситуацій, 1998.
3. **Шульга М.** Оцінка населенням стану дотримання прав людини в Україні // В кн.: Україна – 2002. Моніторинг соціальних змін / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 176 – 193.
4. **Украинское общество: от выборов до выборов (Социологический мониторинг 1994, 1998, 2002).** – К.: Інститут соціології НАН України, 2002.
5. За даними дослідження, проведеного соціологічною службою Центру ім. О. Разумкова з 27 лютого по 5 березня 2003 року в усіх регіонах України. Опитано 1998 респондентів віком від 18 років у 118 населених пунктах, включаючи села, селища міського типу, малі, середні та великі міста. Похибка вибірки - 2,3 %. http://www.uceps.com.ua/ukr/work/work_sociology.shtml
6. **Козловски П.** Общество и государство: неизбежный дуализм. – М., 1998.
7. Дані щодо Польщі наведені з моніторингу „Barometr Klimatu Politycznego”, яке проводить агенція „Pentor”: <http://www.pentor.pl/nasze-publicacje/index.html>
8. **Дай Т. Р., Зиглер Л. Х.** Демократия для элиты: Введение в американскую политику. – М., 1984.
9. **Борковский А.** От диктатуры пролетариата до олигархии. Трансформация социальной и политической структуры польского общества III Речи Посполитой (1989 – 2003) // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства: Наукові доповіді і повідомлення III Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України. За ред. М. О. Шульги, В. М. Ворони. – К., 2003. – С. 174 – 181.